

ІСТОРИЧНІ ПОСТАТІ В РОМАНІ «ЯСА» ЮРІЯ МУШКЕТИКА

Серед творів на історичну тематику значне місце посідає роман Юрія Мушкетика «Яса», де автор створив яскраві живі образи народних ватажків, насамперед образ кошового отамана Запорозької Січі Івана Дмитровича Сірка. Автор дав своє художнє трактування постаті героя, не відступаючи від історичної правди.

Уперше читач зустрічається з Сірком далеко в степу біля сторожової могили, де чатує невсипущий козак Мокій Сироватка. Саме його очима ми бачимо кошового отамана: «Трохи вищий середнього зросту, круглий у плечах, з невідпорним поглядом карих, із зеленавим, що його не погасили роки, блиском очей, на худорлявім, суворім обличчі - глибокі зморшки, воно таке ж обвітрене, як і в інших козаків, одначе барвою схоже на стемнілу бронзу. Брови в отамана густі, розсічені на переніссі крутою поперечною рисою, підпалені сонцем, вітрами і степовими пожежами, ніс кібчастий, підборіддя круте. Глибокі зморшки приокреслили й Сіркове чоло. Сироватка в думці відмітив, що їх побільшало. Отаман старів. У рухах отаман був неквапливий, навіть забарний, однак Сироватка знав - то оманливе враження. Помислом і поведенцією отаман гострий, весь вік гнуждає гаряче серце й не загнуждає. Од усієї його постаті віяло силою, міццю, їх не спили роки й утома далекої мандрівки. Кошовий мав літ під шістдесят ... Колись гарячий і навіть говіркий, отаман з роками ставав замкнутим, мовчакуватим, навіть грізним» [3, с. 13].

Біографічну характеристику героя Ю. Мушкетик дає найчастіше ретроспективно, адже читачі зустрічаються з ним уже у пору вікової зрілості, коли час підсумовувати прожите, робити певні висновки. Отже, рух характеру кошового маємо переважно внутрішній.

Степовий вітер на кордоні з Диким Полем, навіває згадки Івану Сіркові про давно минулі часи, про рідну Мерефу, дружину, синів. Так, він був колись щасливим чоловіком, батьком, поки живі були його діти. Та особисте горе не зламало ватажка. Йому не дає спокою сумна доля рідної землі, біди і приниження українського народу. Сірка хвилює те, що від братовбивчих воєн лється кров, гинуть люди. Адже незабаром може статися, що «... увесь квітучий край перетвориться у дику пустелю. І все те на користь ворогів України, найперше тих-таки турків і татар» [3, с. 114].

Мушкетиків Сірко - пульс тривоги за долю рідного краю. З образом гетьмана вражаюче контрастують дві постаті відомих історичних осіб, гетьманів лівобережного Івана Самойловича та правобережного -Петра Дорошенка. В обох вражає цілковита відсутність турботи не лише про інтереси «посполитого» низу, а й про долю України як державного, національного, зрештою, географічного цілого.

Не Дорошенка, не Самойловича, а саме Івана Сірка боявся турецький султан Магомет IV, що підкорив багато народів, завоював немало земель. Він мріє побачити «...кяфіра кяфірів Івана Сірка з ланцюгом на шиї. У цю мить йому й справді захотілося побачити свого ворога. Татари називають його урус-шайтаном, повелителем джинів. Ні, звичайно, той кяфір не такий. Просто - невірний, як і інші, ще й, мабуть, хитрий та розумний, бо жодного разу не завойовувати треба інакше» [3, с. 21].

Це він, кошовий отаман Запорозької Січі, примусив Правобережного гетьмана зректися булави, і певною мірою це вплинуло на припинення міжусобиць. Сірко знав, що вогнем вогню не загасити, біля міжусобного вогнища тепло лише ворогам, вони тільки й чекають, коли Україна знесилиться й знекровиться. Так, він це розумів і сподівався, що це зрозуміє й Дорошенко. Це була перемога Сіркова, не військова, а дипломатична, перемога розуму і логіки кошового отамана.

Сірко не вважає владу своїм козирем, не використовує її в особистих цілях. Він намагається дотримуватися загальнолюдських норм і правил: милосердя, гуманізму,

справедливості. Та не всі були такими патріотами своєї землі, як Сірко. Абсолютно протилежно змалював автор постать Самойловича, який своє високе становище ніяк не використав для покращення долі українського народу. Зате гетьманська булава дала йому якнайширші можливості до швидкого збагачення. Він став одним із найбільших землевласників на Лівобережжі і власником величезних скарбів. Скільки радості і задоволення він відчував, коли заходив до своєї скарбниці, передивлявся свої цінності: «Кожна річ, навіть найдрібніша, мала в цій залі своє місце, свій куточок ... Розвішував шаблі - в золоті, бірюзі, діамантах, їх би вистачило на цілий полк, викладав рядками пістолі, сідла, срібло, люльки, соболі - все, що зібрав протягом життя - купляв, вимінював, для чого, власне, жив» [3, с. 26].

Коли ж Самойлович став гетьманом, то добро «попливло плавом». Булава гетьманська була магнітом для коштовностей. Тут були дарунки султанів, королів, московського царя. Для гетьмана всі ці коштовності не просто скарб. Він завдяки своїй скарбівниці «...владу над світом, над людьми і навіть... над самим собою» [3, с. 25].

Не можна сказати, що Іван Самойлович був сліпцем, закоханим до нестями у своє золото, свої діаманти, осліпленим ними. Ні. Він розумів, що все це речі бездушні і холодні. Їх можна купити, продати, подарувати чи навіть знищити. Але не купиш за них життя, не продовжиш його ні на мить. Після його смерті все розтягнуть за один день, «...і навіть вдячність не ворухнеться в жодному серці, а тільки злорадість і зверхність - вічна зверхність живого над мертвим» [3, с. 30].

Самойлович розумів це, як і те, що його панування не вічне. Слова, викарбувані на важкій чарі, змушували його завжди замислюватись: «Не забирайте собі скарбів на землі, де міль і ржа їсть і де злодії підкопуються і крадуть. Забирайте собі скарби на небі, де ні міль, ні ржа не їсть і де злодії не підкопуються й не крадуть. Бо де скарб ваш, там буде й серце ваше» [3, с. 26]. Іван Самойлович намагався зрозуміти, чому майстер викарбував ці слова на золоті? Чому він повинен їм вірити? Що хотів ними сказати золотар?

Ні, гетьман ніколи не відмовиться від свого багатства, бо золото є золото, і воно завжди живе трохи довше, ніж людина. Він не вважав себе жадібним, а ощадливим. Він понад усе любив свої млинки, ставки і вишневі садки і ліз із шкури, щоб розширити власне землеволодіння. Біля нього збагачувалася його родина і найближче оточення.

Гетьман завжди робив так, як вигідно йому. Він ніколи не поспішав вступати у військові дії: боявся наробити помилок. Він вичікував і гордився тим, що вміє чекати. обачність і розважливість завжди стають йому у пригоді. Якби послухався царського указу і пішов під Ладижин, то міг би не лише військо втратити, а й власну голову. А так все скінчилось якнайкраще: турки повернулися за море, Самойлович отримав царську подяку.

Гетьман жив за жорстокими законами природи. Ти - або тебе. Він вибрав перше і відвів собі роль лева, якого бояться всі. Але лев зовсім не безстрашний: «Лев теж когось боїться. Найперше - іншого лева» [3, с. 246]. Цим іншим левом для Самойловича був Іван Сірко.

Іван Самойлович своїм високим становищем повинен завдячувати ще й власній сироті. У періоди, коли піднесення боротьби з якихось причин поступається застоєві, закономірно спливають на поверхню життя саме такі зневизначені, «ніякі» постаті. Таким чином, панувала сиріть, а інакше й бути не могло. Сиріть - повсюди. Сірко так і подумав: «Настав час сиріх гетьманів».

Самойлович за усім складом своєї особистості неспроможний жити всенародним клопотом - він для нього несумірний, як несумірна його хитрість, зажерливість із державним мисленням Сірка.

Іван Сірко ненавидить гетьмана, а той - Сірка.

Колись у юнацькому віці гетьман марив Запорожжям: «Затуманили голову дурні сліпці з бандурами» [3, с. 242]. Тепер він уже випустив з душі той своєвольний дух, і в його серці панує злоба й ненависть до усього запорозького люду, насамперед, до Івана Сірка. Ось уже багато років він не може схилити на свій бік свавільного, непримиренного кошового.

Будь-яким способом Самойлович намагається позбутися отамана - найзапеклішого свого ворога.

Суперечності між Іваном Сірком та Іваном Самойловичем мали глибоке коріння. Їхні погляди відображали ті суспільно-політичні процеси, що відбувалися в той час на Україні.

Та не тільки Самойлович користувався владою у своїх цілях. Правобережного гетьмана П.Дорошенка теж отуманила влада, гроші, тепер він не хоче поступатись нічим, понад усе він полюбив себе і своє життя. А в молоді роки він був воїном, гриміла його слава, не шкодував він життя у битвах з ворогом...

Сірко поважав Дорошенка, пам'ятав його заслуги перед вітчизною і тому сподівався, що він послухає його, не накоїть ще більших бід своєму народові.

«Я приїхав зупинити тебе, аби не доруйнував краю. Турчин замислив доклати Україну, повернути її собі у підданство. З твоєю поміччю він того може сягнути, подумай, яким лихом падаєш на свій нарід. Уже так у піснях проклинають тебе кобзарі...» [3, с. 383].

Власне, Сірко умовив Дорошенка зректися булави, що означало реальне зменшення кровопролиття на Правобережжі. Накоївши багато лиха, незмивно поплямувавши свою біографію Дорошенко - хоч із великим запізненням - зрікається гетьманства, відходить в історію на суд нащадків: «Цілував булаву востаннє і вручав її в руки кошовому Січі Запорозької на ратному майдані біля соборної церкви» [3, с. 386].

Образи Самойловича й Дорошенка, майстерно створені прозаїком, допомагають проникнути в суть політичних інтриг XVII століття, а також краще розкрити і відтворити характер головного героя «Яси» - Івана Сірка. Цей мудрий політик, державний діяч, справжній патріот рідної землі зі зброєю в руках боронив її від нападів ворогів, захищав від своїх же гетьманів, сприяв єднанню української нації. Його словами промовляв сам автор роману.

Герої «Яси» - виразні індивідуальності, такими їх створив Юрій Мушкетик, для якого багато важить кожна подробиця, кожен історичний штрих.

Леонід Новиченко слушно зауважує, що в романі «Яса» зображено український народ «...у його природній багатолітності і різношаровості» [6, с. 154]. Письменник «пильно й совісно» проявляв інтерес за низової народної основи тогочасного суспільства.

Література

1. Жулинський М. І виводив він душу з п'їтьми...// Мушкетик Ю. Суд: Твори. - К., 1990.
2. Історія української літератури ХХ століття. У 2 кн. -Кн. 2: Друга половина ХХ століття / За ред. В.Г. Дончика. - К.: Либідь, 1998. - 456 с.
3. Мушкетик Ю. Яса. - К.: Радянський письменник, 1987.
4. Новиченко Л. Грані таланту// Вітчизна. - № 10. - 1988. -С. 157.
5. Смолій В. Післямова - У кн.: Мушкетик Ю. Яса. -К.: Радянський письменник, 1987.
6. Три критики про роман Ю.Мушкетика «Яса»: [Ст]// Вітчизна - 1988. - №10 - С.151-166 - Зміст: Новиченко Л. Ця наша неласкаво Клію... - С. 151-159; Федоровська Л. Народ - із жита і вишень. - С. 159-163; Слабошпицький М. Повернення Івана Сірка. -С. 164-166.

Білостегнюк Юлія - студентка 4 курсу інституту філології й журналістики Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.
Наукові інтереси: український історичний роман.

Науковий керівник - кандидат філологічних наук, доцент Дерезюк Є.М.